शालिपिष्टं, क्ली, (शालेः पिष्टमिव शुभ्रत्वात्।) स्फटिकम्। इति त्रिकाण्डशेषः॥
शालिवाहनः, पुं, राजविशेषः। स तु शककर्त्ता विक्रमादित्यशत्रुश्च॥
शालिहोत्रः, पुं, घोटकः। इति त्रिकाण्डशेषः॥
शाली, [न्] त्रि, (शालास्यास्तीति। इनिः।) शालाविशिष्टः। पदान्ते युक्तवाचकः। यथा,—
"चन्दनचर्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमाली।
केलिचलन्मणिकुण्डलमण्डितगण्डयुगस्मित-
शाली॥"
इति जयदेवः॥
(ग्राम्यः। यथा, भागवते। ३। २४। १।
"दायालुः शालिनीमाह शक्राभिर्व्याहृतं
स्मरन्॥")
शाली, स्त्री, कृष्णजीरकः। इति राजनिर्घण्टः॥
शालीनः, त्रि, (शालाप्रवेशनमर्हतीति। शाला+"शालीनकौपीने अधृष्टाकार्य्ययोः।" ५।२।२०
इति खञ्प्रत्ययेन निपातनात् सिद्धम्।) अधृष्टः। इत्यमरः॥ (यथा, मार्कण्डेये।४१।८।
"अथ नित्यं गृहस्थेषु शालीनेषु चरेद्यतिः॥")
शालासम्बन्धी च।
शालीना, स्त्री, (शालीन+टाप्।) मित्रया। इति राजनिर्घण्टः॥
शालु, क्ली,(शृणाति शीतागमे। शॄ+बाहुलकात् उण् रेफस्य लत्वञ्च। इत्युज्ज्वलः। १। ५।) शालूकम्। इति शब्दरत्नावली॥
शालुः, पुं, (शॄ+उण् रेफस्य लत्वञ्च।) कषाय-द्रव्यम्। चौरकाख्यौषधिः। इति मेदिनी॥ भेकः। इति हेमचन्द्रः॥
शालुकं, क्ली,कुमुदादिमूलम्। तत्पर्य्यायः। पद्म-शूरणम् २ शालूकः ३ शालु ४। इति शब्द-रत्नावली॥
शालूकं, क्ली, (शल+"शलिमण्डिभ्यामूकण्।" उणा० ४। ४२। इति ऊकण्।) कुमुदादि-मूलम्। इत्यमरः॥ जातीफलम्। इति राज-निर्घण्टः॥
शालूकः, पुं, (शल+"शलिमण्डिभ्यामूकण्।" उणा० ४। ४२। इत्यूकण्।) कुमुदादिमूलम्। इति त्रिकाण्डशेषः॥ (यथा, वृहत्संहिता-याम्। ४१। ३।
"मिथुनेपि धान्यशारदवल्लीशालूककार्पासाः॥")
मण्डूकः। इति राजनिर्घण्टः॥
शालूरः, पुं, शलति भुवेन गच्छतीति। शल+"खर्ज्जिपिञ्जादिभ्यः ऊरोलचौ।"उणा० ४।८०। इति ऊरः।(भेकः। इत्यमरः॥
शालेयं, त्रि, (शालीनां क्षेत्रम्। शालि+"व्रीहि-शाल्योर्ढक्।" ५।२।३। इति ढक्।) शाल्युद्भव-क्षेत्रम्। इत्यमरः॥ शालासम्बन्धि शालसम्बन्धि च॥
शालेयः, पुं, मधुरिका इत्यमरः॥
शालेया, स्त्री, (शालेय+टाप्।) मित्रेया। इति राजनिर्घण्टः॥

शालोत्तरीयः, पुं, (शालोत्तरे ग्रामे भवः। शालोत्तर+छः।) पाणिनिमुनिः। इति त्रिकाण्ड-शेषः॥
शाल्मलः, पुं, शाल्मलीवृक्षः। इति शब्दरत्ना-वली॥ (यथा, महाभारते। ३। ६४। ३।
"अर्जुनारिष्टसञ्छन्नं स्यन्दनैश्च सशाल्मलैः॥")
द्वीपविशेषः। इति शब्दमाला॥ तद्विवरणं यथा,—
"अत ऊर्द्ध्वं प्रवक्ष्यामि शाल्मलस्य निबोधत।
शाल्मलो द्विगुणो द्वीपः क्रौञ्चद्वीपस्य विस्तरात्॥
परिवार्य्य समुद्रन्तु दधिमण्डोदकं स्थितः।
तत्र पुष्पा जनपदाश्चिराच्च म्रियते जनः॥
कुत एव सुदुर्भिक्षं क्षमातेजोयुता हि ते।
प्रथमः सूर्य्यसङ्काशः सुमना नाम पर्वतः॥
पीतस्तु मध्यमस्तत्र शातकौम्भमयो गिरिः।
नाम्ना सर्वसुखो नाम दिव्यौषधिसमन्वितः॥
तृतीयश्चैव सौवर्णो भृङ्गपत्रनिभो गिरिः।
स नाम्ना रोहितो नाम दिव्यो गिरिवरो
महान्॥
सुमनाः कुशलो देशः सुखोदर्कः सुखोदयः।
रोहितस्तु तृतीयस्तु रोहिणी नाम विश्रुतः॥
तत्र रत्नान्यनेकानि स्वयं रचति वासवः।
प्रजापतिमुपादाय प्रसन्नो विधिवत् स्वयम्॥
न तत्र नद्यो वर्षं वा शीतोष्णञ्चैव तद्विधम्।
वर्णाश्रमाणां वार्त्ता वा त्रिषु द्वीपेषु विद्यते॥
न गृहं न च दण्डोऽस्ति ईर्ष्यासूया भयं तथा।
उद्भिदान्युदकान्यत्र गिरिप्रस्रवणानि च॥
भोजनं षड्रसं तत्र तेषां स्वयमुपस्थितम्।
अधर्मोत्तमो न तेष्वस्ति न लोभो न परिग्रहः॥
अरोगा बलवन्तश्च एकान्तसुखिताः प्रजाः।
त्रिंशद्वर्षसहस्राणि मानसीं सिद्धिमाश्रिताः॥
स्वस्वमायुःस्वरूपञ्च धर्मैश्वर्य्यं तथैव च।
शाल्मलाद्येषु विज्ञेयं द्वीपेषु त्रिषु सर्वशः॥
व्याख्यातः शाल्मलाद्यानां द्वीपानान्तु विधिः
शुभः।
परिमण्डलस्तु स द्वीपश्चक्रवत् परिवेष्टितः।
सुरोदेन समुद्रेण द्विगुणेन समन्वितः॥"
इति मत्स्यपुराणे भुवनकोषे सप्तद्वीपनिवेशनं नाम १०० अध्यायः॥ * ॥ अपि च।
"प्लक्षद्वीपप्रमाणात्तु द्विगुणेन समन्ततः।
संवेष्ट्य क्षुरसाम्भोधिं शाल्मलिः संव्यवस्थितः॥
सप्त वर्षाणि तत्रैव तत्रैव कुलपर्वताः।
ऋज्वायताः सुपर्वाणः सप्त नद्यश्च सुव्रताः॥
कुमुदश्चोन्नतश्चैव तृतीयश्च बलाहकः।
द्रोणः कर्णस्तु महिषः ककुद्वान् सप्त पर्वताः॥
योनितोया विशृङ्गा च चन्द्रा शुक्ला विमोचनी
निवृत्तिश्चेति ता नद्यः स्मृताः पापहराः
शिवाः॥
न तेषु विद्यते लोभः क्रोधो वा द्विजसत्तमाः।
न चैवास्ति युगावस्था जना जीवन्त्यनामयाः॥
यजन्ति सततं तत्र वर्षा वायुं सनातनम्।
तेषां तस्याथ सायुज्यं सारूप्यञ्च सलोकताम्॥
कपिला ब्राह्मणाः प्रोक्ता राजानश्चारुणास्तथा।
पीता वैश्यास्तथा कृष्णा द्वीपेऽस्मिन् वृषला
द्विजाः॥")
इति कौर्म्मे भुवनविन्यासे ४६ अध्यायः॥ * ॥
मोचरसः। इति रत्नमाला॥
शाल्मलिः, पुं स्त्री, वृक्षविशेषः। शिमुल इति भाषा॥ (यथा मनौ। ८। ४६।
"शाल्मलीन् शालतालांश्च क्षीरिणश्चैव पाट-
पान्॥")
तत्पर्य्यायः। पिच्छिला २ पूरणी ३ मोचा ४ स्थिरायुः ५। इत्यमरः॥ दुरारोहा ६ शाल्म-लिनी ७ शाल्मलः ८। इति शब्दरत्नावली॥ तुलिनी ९ कुक्कुटी १० रक्तपुष्पा ११ कण्ट-कारी १२ मोचनी १३। इति जटाधरः॥ चिरजीवी १४ पिच्छिलः १५ रक्तपुष्पकः १६ तूलवृक्षः १७ मोचाख्यः १८ कण्टकद्रुमः १९ रक्तोत्पलः २० रम्यपुष्पः २१ बहुवीर्य्यः २२ यमद्रुमः २३ दीर्घद्रुमः २४ स्थूलफलः २५ दीर्घायुः २६। इति राजनिर्घण्टः॥ कण्ट-काष्ठः २७। इति भावप्रकाशः॥ अस्य गुणाः। पिच्छिलत्वम्। हृद्यत्वम्। बल्यत्वम्। मधु-रत्वम्। शीतलत्वम्। कषायत्वम्। लघुत्वम्। स्निग्धत्वम्। शुक्रश्लेष्मवर्द्धनत्वञ्च। तद्रसगुणाः। ग्राहित्वम्। कषायत्वम्। कफनाशित्वञ्च॥ तत्पुष्पं फलञ्च तद्विधम्। इति राजनिर्घण्टः।
"शाल्मली शीलता स्वादी रसे पाके रसायनी।
श्लेष्मला स्निग्धबीजा च हृद्यगी रक्तपित्तजीत्॥
शाल्मलीपुष्पशाकन्तु घृतसैन्धवसाधितम्।
प्रदरं नाशयत्येव दुःसाध्यञ्च न संशयः॥
रसे पाके च मधुरं कषायं शीतलं गुरु।
कफपित्तास्रजिद्ग्राहि वातलञ्च प्रकीर्त्तितम्॥"
इति भावप्रकाशः॥*॥
नरकविशेषः। तत्र शाल्मलिकण्टकैः पीड्यन्ते॥
शाल्मलिकः, पुं, (शाल्मली+"वुञ्छण्कठजिति।" ४। २। ८०। इति कुमुदादित्वात् ठक्।) रोहितकवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥
शाल्मलिनी, स्त्री, शाल्मलिवृक्षः। इति शब्द-रत्नावली॥
शाल्मलिपत्रकः, पुं, (शाल्मलिपत्रमिव पत्रं यस्य।) सप्तच्छदवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥
शाल्मलिस्थः, पुं, (शाल्मलौ वृक्षे तिष्ठतीति। स्था+कः।) गरुड़ः। इति राजनिर्घण्टः॥
शाल्मली, स्त्री, (शाल्मलि+ऋदिकारादिति वा ङीष्।) शाल्मलिवृक्षः। इत्यमरः॥ शलति दैर्घात् दूरं गच्छति शाल्मलिः। शल ज गतौ नाम्नीति मलिण् वृद्धिः। इयोरित्युक्ते स्त्रीपक्षे पाच्छोषादीति ईपि शल्मली च शाल्मलिश्चेति केचित् तन्मते विभाषया वृद्धिः। शल्मली रक्त-पुष्पा च ककुटी चिरजीविका इति कोषान्तर-मिति मुकुटः। इत्यमरटीकायां भरतः॥
शाल्मली, [न्] पुं, (शाल्मलः आश्रयत्वेनास्य-स्येति इनिः।) गरुड़ः। इति त्रिकाण्डशेषः॥